

ინგა ლუტიძე

ქართული ენისა და იდენტობის მიმართების დისკურსი დასავლურ სამეცნიერო ლიტერატურაში

ენისა და იდენტობის ურთიერთმიმართების პრობლემა უკანასკნელი პერიოდის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი და ურთულესი პრობლემათაგანია, რომელსაც უამრავი გამოკვლევა ეძღვნება. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, სხვადასხვა ობიექტურ მიზეზთა გამო, ქართული მეცნიერება იდენტობასა და ენასთან დაკავშირებულ საკითხებს ირიბად ეხებოდა. მიუხედავად ამისა, ქართველი მეცნიერები (არამხოლოდ ენათმეცნიერები) თავიანთ ნაშრომებში ცდილობდნენ ყველა არსებით ასპექტზე გაემახვილებინათ ყურადღება ისტორიული ვითარების გათვალისწინებით. შესაბამისად, მათ ნაშრომებში ამ საკითხზე საინტერესო და ანგარიშგასაწევი მოსაზრებებია გამოთქმული და საყურადღებო დასკვნებიცაა გამოტანილი. ბევრი რამ მათი ნაღვაწ-ნააზრებიდან ჯერ კიდევ უცნობია, რადგან არაერთი ნაშრომი თუ დოკუმენტი ჯერ კიდევ ელოდება დღის შუქს; შესასწავლია საარქივო მასალაც.

ეს საკითხი მუდმივი ყურადღებისა და ცენზურის ცენტრში იყო რუსეთის ცარიტული პოლიტიკის ეპოქასა და საბჭოთა პერიოდში. უაღრესად აქტუალურია ეს უკანასკნელი პოსტსაბჭოთა პერიოდშიც, რადგანაც პოსტსაბჭოთა პერიოდში კავკასია შიდა ეთნიკური კონფლიქტების მთავარ კერად იქცა, სადაც სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფი დღემდე ცდილობს თავისი ურთიერთობების ხელახლა გარკვევასა და განსაზღვრას როგორც მეზობლად მცხოვრებ ეთნოსებთან, ასევე ამავე სახელმწიფოში მცხოვრებ ტიტულოვან ეთნოსთან.

ბოლო ათწლეულების განმავლობაში საქართველომ რუსეთის მიერ პროვოცირებული რამდენიმე რთული ომი გადაიტანა, რაც ეჭვიმუტანელი ფაქტია. ცნობილ სამეცნიერო გამოცემებში ეს ომები ხშირად და მიზანმიმართულად ამგვარად კვალიფიცირდება: ომი საქართველოსა და აფხაზეთს შორის, ომი საქართველოსა და „სამხრეთ ოსეთს“ შორის (გ. შნირელმან 2000:48). თუმცა აქვე უნდა აღვიწინოთ, რომ დამოკიდებულება და შეფასებები ამ ორი რეგიონისადმი განსხვავებულია. განსაკუთრებით მწვავეა იგი აფხაზეთთან დაკავშირებით. ენის როლსაც ძირითადად საქართველოს ამ ოკუპირებულ ტერიტორიასთან დაკავშირებით განიხილავენ.

აღსანიშნავია, რომ ე.წ. „ქართულ-აფხაზურ“ და „ქართულ-ოსურ“ ომებს წინ უძღოდა იდეოლოგიური ბრძოლა, რომელიც ფოკუსირებული იყო აფხაზეთა და ოსთა წარსულისა და აგრეთვე ენობრივი სიტუაციის სხვადასხვაგვარ ინტერპრეტაციაზე, რაც ქართული სახელმწიფოს დამლის გეგმის არსებით ნაწილს

წარმოადგენდა და მისგან ამჯერად ორი ძირძველი რეგიონის გამოყოფას ისახავდა მიზნად.

ენისა და იდენტობის მიმართების პრობლემას საქართველოში არცთუ მცირე რაოდენობის ნაშრომები მიეძღვნა.

ვ. შნირელმანი, რომელმაც ამ საკითხს ვრცელი გამოკვლევა უძღვნა, მკითხველს აფხაზეთის, საქართველოს ამ ძირძველი კუთხის, ეთნიკური და ენობრივი იდენტობის საკითხებზე მსჯელობისას, ქართველ მეცნიერთა ძალიან მცირე ნაწილის ნააზრევს აცნობს იმ იმედით, რომ ის ქართველი მეცნიერთათვის მუდმივად მიუწვდომელი დარჩება და, შესაბამისად პასუხიც არასოდეს გაეცემა. თუმცა, ჩვენდა სამწუხაროდ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქართველ მეცნიერთა ნაშრომები, სადაც პრობლემები შიგნიდან არის დანახული, დასავლური სამყაროსათვის უცნობია თარგმანთა არარსებობის გამო. ნაციონალური იდენტობისა და ეთნოგენეზისის საკითხებზე მსჯელობისას კავკასიაში, ვ. შნირელმანი მიუთითებს, რომ თანამედროვე ეთნოგენეტიკური მითების შექმნა დღეს პატრიოტი ინტელექტუალების, პროფესიონალი ისტორიკოსების, არქეოლოგების, ლინგვისტების, მკვლევარებისა და უნივერსიტეტის პროფესორების საქმეა, რომელნიც თავიანთ ნაღვაწს ისეთ რეკლამას უკეთებენ, რომ ისინი ყველამ საყოველთაოდ აღიარებულ ჭეშმარიტებად უნდა მიიჩნიოს. ისინი ეწინააღმდეგებიან თავიანთი ნაწერების შეფასებას, როგორც მითოლოგებისას, თუმცა მზად არიან იგივე ბრალად დასდონ ოპონენტებს. უფრო მეტიც, ამგვარი მითებს მკითხველები საბოლოო ჭეშმარიტებად მიიჩნევენ (ვ. შნირელმანი 2000:49).

ენობრივ და ეთნიკურ საკითხებზე მსჯელობისას ქართველ მეცნიერთა შრომების მითოლოგემად მიიჩნევა ახალი ფაქტი არ გახლავთ. თუ გავითვალისწინებთ ქართული ენის ფუნქციასა და განუზომელ მნიშვნელობას, რომელიც რომელიც X საუკუნის ცნობილი მოღვაწის - გიორგი მერჩულის მიხედვით ქართული სახელმწიფოებრიობის ქვაკუთხედი, ზოგჯერ ქართველ მეცნიერთა ნაშრომებში ენასა და იდენტობასთან დაკავშირებული გარკვეული შეფასებები შეიძლება გადაჭარბებულად მოეჩვენოს ვინმეს ისევე, როგორც ლეონტი მროველის კონცეფცია ქართული ენისა და დამწერლობის შესახებ. შესაძლოა, ლეონტი მროველის კონცეფციაში ბევრი რამ არ იყოს რეალური, მაგრამ ეს არ არის მხოლოდ მისი ფანტაზიის ნაყოფი, მას ბევრი რამ უძველესი წყაროებიდან უნდა ჰქონდეს აღებული. დღეს ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ამ ცნობის უარყოფელი სხვა წყარო არ იცის და, ბუნებრივია, არ იციან სხვებმაც. იგივე შეიძლება ითქვას ენისა და იდენტობის მიმართების შესახებაც ქართულ სინამდვილეში. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ თანამედროვე ლიტერატურა იდენტობის შესახებ ხაზგასმით მიუთითებს ნაციონალური მითების მნიშვნელობაზე, რომლებიც ქვეყნის ერთიანობის საფუძველია.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ქართველ და აფხაზ ისტორიკოსთა შორის მთავარ საკამათო და სადავო საკითხებად მიიჩნევა აფხაზეთის სამეფოს დაარსებისა და მისი დამაარსებლის, მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობისა და ქართული ენის როლი იმ პროცესებში, რომელთაც უკანასკნელ ათწლეულებში ჰქონდა ადგილი.

აფხაზური სქემის მიხედვით, რომელსაც ვ. შნირელმანი იმოწმებს, ყველა ფაქტი იმის დამადასტურებელი და დამამტკიცებელია, რომ პირველი სახელმწიფო თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე დაარსებულია აფხაზების მიერ (გუნბა 1989:213-35; ლაკობა 1990:4), რითაც უზრუნველყოფენ ძლიერ იდეოლოგიურ საფუძველს აფხაზთათვის სახელმწიფოებრიობისათვის ბრძოლის საქმეში.

აფხაზ-ადიღეთა წინაპრები მთელი მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთისა და კავკასიის სამხრეთ-დასავლეთის თავდაპირველი, ავტოქტონი მოსახლეობა ყოფილა. ქართველები ამ ტერიტორიაზე საკმაოდ გვიან მოსულან და აფხაზ-ადიღეთა ჯგუფები დასავლეთ ტრანსკავკასიისკენ გადაუნაცვლებიათ (ლაკობა 1990:6; *Bielaiia kniga Abkhazii 1993:19-21*).

აფხაზური ტომებით ყოფილა დასახლებული შავი ზღვის აკვატორია დღევანდელი სოხუმის ჩათვლით და კიდევ უფრო შორს სამხრეთითაც, სადაც მათ დაამყარეს კონტაქტი მეგრელებთან. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, აფხაზებს უკვე ეკავათ თანამედროვე ტერიტორია ახალი წელთაღრიცხვის პირველ ათასწლეულში. უფრო მეტიც, აფხაზი ისტორიკოსები ცარისტული და საბჭოთა ეთნოდემოგრაფიის მონაცემებს იმის დასამტკიცებლად იყენებენ, რომ მხოლოდ ბოლო საუკუნე-ნახევრის განმავლობაში ეთნიკურ შემადგენლობაში მომხდარმა დიდმა ცვლილებებმა განაპირობა მათი, აფხაზების, როგორც მოსახლეობის ბუნებრივი უმრავლესობის გადაქცევა ხელოვნურ უმცირესობად; რადგან აფხაზეთის სამეფოს მოსახლეობის უმეტესობას ქართველები შეადგენდნენ, სწორედ ამიტომაც იმ პერიოდში ქართული ენა თანდათან იქცა ლიტერატურისა და კულტურის ენად. თუმცა, მათი მტკიცებით, მოსახლეობა მულტიეთნიკური იყო შემადგენლობით. უფრო მეტიც, ქართული ენის პოპულარობა არისტოკრატის წარმომადგენლებს შორის, რომელიც აფხაზური ელემენტით იყო წარმოდგენილი, ვერავითარი საშუალებით ვერ აიძულებდა ადგილობრივ მოსახლეობას მშობლიურ, აფხაზურ ენაზე არ ესაუბრათ (ანჩაბაძე 1976:52-4; ანჩაბაძე 1986:42-6). ამ გარემოებას, მათი აზრით, ხელი შეუწყო იმანაც, რომ 1930-1950-იან წლებში მეგრელები ინტენსიურად ჩაასახლეს აფხაზეთში. მათ 1990-იანი წლების ადრეულ ეტაპზე აღუდგენიათ უმრავლესობის სტატუსი (ლაკობა 1989; შამბა 1995:9-16, 12-15; *Bielaiia kniga Abkhazii 1993:30*).

ზემოთქმულის შესახებ ამჯერად შესაძლოა არაფერი გვეთქვა, რადგან ჩვენთვის, ქართველთათვის, ახალი არ გახლავთ ისტორიის,

ეთნოდემოგრაფიისა და ენობრივი მონაცემების მულტიმედიური გაყალბება, მაგრამ რადგან ავტორთა მიზანი სამეცნიერო წრეებისა და ამ საკითხებით დაინტერესებულ პირთათვის საქართველოში არსებული ვითარების გაცნობაა მიზანმიმართულად გაყალბებული სქემებითა და მონაცემებით, ამიტომ ჩვენ მოკლედ წარმოგიდგინთ რეალური ვითარების ამსახველ ციფრებს, რომლებიც აღწერის შედეგებს, რომელსაც რუსები ატარებდნენ საქართველოში და ასევე არაქართველთა მიერ ჩატარებულ კვლევებს ეყრდნობა:

საბჭოთა ხელისუფლების დროს მოსახლეობის პირველი - 1926 წლის აღწერით საქართველოსი 56. 847 აფხაზი იყო აღრიცხული. 1939 წელს მათი რაოდენობა 57.226 კაცით განისაზღვრებოდა, 1959 წელს - 62.878, 1970 წელს - 79.449, 1979 წელს - 85.285, 1989 წელს - 95.853 კაცით. უნდა ითქვას, რომ ეს მონაცემები მთლად რეალური არაა, რადგან საბჭოთა პერიოდში **ქართველთა** მნიშვნელოვან ნაწილს აფხაზები **აფხაზებად** წერდნენ. რაც შეეხება აჭარაში მცხოვრებ აფხაზებს, მათ შესახებ 1926 წლის აღწერაში მონაცემები არაა დაფიქსირებული. 1939 წელს აქ 1.029 აფხაზი იყო აღრიცხული, 1959 წელს - 1.157, 1970 წელს - 1.361, 1979 წელს - 1.508, 1989 წელს - 1.636, 2002 წელს - 1.558. აჭარაში აფხაზების განსახლების არეალი ძირითადად ქალაქი ბათუმი და ხელვაჩაურის რაიონია. ცოტა იქით, XIX საუკუნეში თუ გადავიხედავთ, უტყუარი მონაცემები გავაჩნია აფხაზთა რაოდენობის შესახებ 1886 წლისათვის. ამ წლის საოჯახო სიების მიხედვით 60.432 აფხაზი იყო აღრიცხული. მაგრამ, როგორც ამავე აღწერით ირკვევა, სამურზაყანოელი ქართველები აფხაზებზე იყვნენ მიწერილი (თუმცა „ნაროდნოსტის“ გრაფაში მათ **სამურზაყანოელები** აქვთ მიწერილი). სამურზაყანოელების რაოდენობა კი ამ დროს 30.640 კაცი იყო. რეალურად XIX საუკუნის ბოლოს საქართველოში 29.792 აფხაზი ითვლებოდა. 1917 წლის სასოფლო-სამეურნეო სტატისტიკით აფხაზეთში 38. 121 აფხაზი მკვიდრობდა (ეს მთელი მოსახლეობის 21,4% იყო). რაც შეეხება აჭარას, 1886წელს აქ, ბათუმის ოკრუგში სულ 915 აფხაზი იყო აღრიცხული. აფხაზთა რაოდენობის შესახებ უფრო ადრინდელი მონაცემები არ გავაჩნია. მეცნიერთა გამოანგარიშებით 1770-იან წლებში აფხაზეთში (დღევანდელ საზღვრებში) დაახლოებით 64 ათასი კაცი ცხოვრობდა. რამდენი იყო ამ რაოდენობიდან ქართველი და რამდენი აფხაზი, ეს განსაზღვრული არ არის. 1800 წლისათვის აფხაზების რაოდენობას 30 ათასს ანგრიშობენ. 1832 წლისათვის კი - 34,8 ათასს. XIX საუკუნის პირველი მესამედის გერმანელი ავტორის ედუარდ აიხვალდის მონაცემებით, აფხაზეთში 8 720 კომლი და 52 320 მოსახლე ცხოვრობდა. ამ რაოდენობაში არ შედის სამურზაყანოს მოსახლეობა, რომელთა რიცხოვნობაც მაშინ 10 788 სული ყოფილა (1798 კომლი). აფხაზთა დემოგრაფიულ მონაცემებზე საუბარი იმით უნდა დავამთავროთ, რომ საბჭოთა

ხელისუფლების დროს აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ამ ეთნოსის პროცენტული რაოდენობა 15-დან 18-მდე მერყეობდა (თოფჩიშვილი 2012:30).

რაც შეეხება იმ თვალსაზრისს, რომ ქართული ენის პოპულარობა აფხაზური ელემენტით წარმოდგენილ ზედა ფენაში ვერ აიძულებდა ადგილობრივ მოსახლეობას მშობლიურ, აფხაზურ ენაზე არ ესაუბრა, აქ ცალსახად და გადაუჭარბებლად უნდა ითქვას, რომ მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში და XIX საუკუნეშიც აფხაზი ფეოდალები თავს ქართველებად მიიჩნევდნენ. XIX საუკუნეში აფხაზეთის მთავრის კანცელარია ქართულად მუშაობს. ქართული ენა რომ აფხაზეთისათვის უცხო არ იყო, ამას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ 1714 წელს კუნძულ მალტაზე ქართველ მწერალსა და ლექსიკოგრაფს - სულხან-საბა ორბელიანს ზედება აფხაზი ტყვე, რომელიც ქართულად ლაპარაკობდა. ასე რომ, მართალია, აფხაზებს საკუთარი საოჯახო სამეტყველო ენა ჰქონდათ, მაგრამ ქართული მათთვის არა მხოლოდ ადრე საუკუნეებში, არამედ XVIII საუკუნეშიც, მეორე, კულტურის ენა იყო. ისევე თვლიდა ქართველებად აფხაზებს სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც თამარ მეფის ისტორიკოსი. მიუხედავად ახალი აფხაზეთის შექმნისა, აფხაზი ფეოდალის სახლი „ქართულია“ და ეს ასეა არა მხოლოდ ქრისტიანობის თვალსაზრისით, არამედ საერთოდ კულტურის თვალსაზრისით. ნ. ბერძენიშვილის სიტყვით, საშუალსაუკუნეების აფხაზეთში არ არსებობდა ფეოდალური კულტურა, გარდა ქართულისა, გარდა „ვეფხისტყაოსნის“ კულტურისა. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ალექსადრე შარვაშიძის სიტყვები: **Я не абхазский, а грузинский князь...** (თოფჩიშვილი 2012:43).

ისტორიის ქართული ვერსიით, რომელსაც იმოწმებენ, აფხაზეთის სამეფო, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული, ყალიბდება 780-იან წლებში აფხაზეთისა და ეგრისის ადრეული სამთავროების უნიფიკაციისა და ბიზანტიის ვასალობისგან გათავისუფლების შედეგად. ისტორიის ქართული ვერსია სამეფოს ეთნიკური თვალსაზრისით ყოველმხრივ ქართულად მიიჩნევს (ლორთქიფანიძე 1989; ლორთქიფანიძე 1990:43; ბერიძე 1988; პაიჭაძე 1988).

რაც შეეხება ენის როლს, როგორც მ. ლორთქიფანიძე აღნიშნავს, აფხაზეთის სამეფო ქართული სახელმწიფო იყო იმ გარემოებების გათვალისწინებით, რომ მოსახლეობის დიდ უმეტესობას ქართველები შეადგენდნენ. ენა, კულტურა, დამწერლობა და სახელმწიფო პოლიტიკა ქართული იყო, ამავე მონაცემებით ეთნიკური ქართველები იყვნენ „აფხაზეთის მეფეები“ (ლორთქიფანიძე 1990:43). მისი აზრით, აფხაზეთის სამეფოს კულტურული იდენტობა ამგვარად შეიძლება ჩამოვყალიბოთ: ქართველები წარმოდგენდნენ მოსახლეობის უმეტესობას, სახელმწიფომ შექმნა ქართული საეპისკოპოსო ქართული ლიტურგიით და, ამდენად, ქართული ენა იქცა სამეფოს სახელმწიფო (State language) ენად. და ბოლოს,

აფხაზეთში ქართული ლიტერატურისა და არქიტექტურის ბევრი შედეგები შეიქმნა ამ პერიოდში.

ვ. შნირელმანის აზრით, მთელი მოსახლეობა, ქართველებისა და აფხაზების ჩათვლით, „აფხაზებად“ მხოლოდ სახელმწიფოს (ლორთქიფანიძე, 1990:57) სახელწოდებიდან გამომდინარეა (შედარებისთვის ავტორს მოჰყავს ბელორუს-ლიტვის სამეფოს მაგალითი). ამიტომაც ძალზე ძნელია განსაზღვრო მოსახლეობის სხვადასხვა სეგმენტთა ეთნიკური იდენტობა, რომლებიც შუა საუკუნეების ავტორთა მიერ რეზიდენტებად არიან დასახელებულნი აფხაზეთის ტერიტორიაზე. მიუხედავად ამ ფაქტის აღიარებისა, თურმე მ. ლორთქიფანიძე მსჯელობისას ისე შორს მიდის, რომ ტერმინები „აფხაზეთი“ და „აფხაზები“ ძირითადად „საქართველოსა“ და „ქართველების“ აღმნიშვნელად მიაჩნია როგორც შუა საუკუნეების საქართველოში, ისე უცხოურ წყაროებში (ლორთქიფანიძე 1990:46-7).

ვ. შნირელმანისთვის (რომელსაც ერთმანეთისაგან ვერ გაურჩევია **აფხაზი**, როგორც საქართველოს ერთი ეთნოგრაფიული მხარის წარმომადგენელი, ავტოქტონი და ისეთივე ქართველი, როგორც საქართველოს სხვა ეთნოგრაფიული მხარეების წარმომადგენლები და **აფსუა**, როგორც საქართველოს ტერიტორიაზე გვიან მოსული), ის ფაქტი, რომ აფხაზეთის მეფეები ქართველები იყვნენ ენობრივი და კულტურული მნიშვნელობით, ქართველ ისტორიკოსთა დაჟინებული მტკიცებაა (ვ. შნირელმანი 2000:57).

ნაციონალიზმის ახალი ტიპის განვითარებასა და ენობრივი პოლიტიკის შემდგომ ეფექტებზე საგანგებოდ მსჯელობენ სხვა უცხოელი მეცნიერებიც - ქართველთა დანიშვნა მნიშვნელოვან თანამდებობებზე აქ თურმე უმცირესობათა ექსპანსიის ხარჯზე ხდებოდა და 1920-იან წლებში მხოლოდ ქართული ენა იყო წარმოდგენილი განათლების მთელ სისტემაში. დისერტაციები შეიძლება დაწერილიყო და დაცულიყო ქართულ, ან რუსულ ენებზე, ათწლეულების განმავლობაში უმაღლესი განათლების დიპლომები ენიჭებოდათ მთავრობასთან კონსულტაციის გარეშე მოსკოვში. 1930-იან წლებში ბერიასა (რომელიც თვითონ მეგრელი იყო აფხაზეთიდან) და სტალინის მმართველობის პერიოდში აქ ქართული ენა იყო მთავარი და ძლიერი პოზიციის მქონე ენა, სკოლები მშობლიურ ენაზე აფხაზეთსა (რომელსაც ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი 1931 წელს მიანიჭეს) და ოსეთში (ავტონომიური ოლქი 1922 წლიდან) დახურეს და აიძულეს რომ გაეუქმებინათ დამწერლობა, რომელიც შექმნეს და წარმოადგინეს აფხაზურისა და ოსურისათვის 1938 წელს; იგი დაეფუძნა ქართულს და უმცირესობები, ჩვეულებრივ, წნეხის ქვეშ აღმოჩნდნენ (ს. ჟონსი 1993:288-310).

ს. ჟონსი რომ ისტორიულ ვითარებაში გარკვეულიყო, თანამედროვე რეალობა შეესწავლა და ობიექტური კვლევებს

დაყრდნობოდა, მსჯელობას სხვაგვარად წარმართავდა და მკითხველსაც არ შეიყვანდა შეცდომაში. მის გამოკვლევაში არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, რომ აფხაზთა მცირე რაოდენობამ იცოდა მშობლიური ენა. სინამდვილეში აფხაზთა უმრავლესობამ მართლაც არ იცოდა ან ძალზე სუსტად იცოდა დედაენა (ჭაავა 2009:24).

მიძიება შეფასებები ქართველთა მისამართით გამოთქმული, როდესაც 1980-იანი წლების მიწურულს კომუნისტური რეჟიმის არსებობის უკანასკნელ დღეებსა და ნაციონალური იდენტობების პოლიტიკის შესახებ წერენ და ანტიქართული განწყობით გაღწეული ნაშრომებს იმოწმებენ, რომელსაც საერთო არც მეცნიერებასთან აქვს და არც რეალობასთან; მაგ.; 1980-იანი წლების მიწურულიდან მოყოლებული ქართველი ნაციონალისტები შეეცადნენ საქართველო ქრისტიანობის ფორფოსტად, ქრისტიანულ კუნძულად წარმოეჩინათ აგრესიულ მუსულმანთა ზღვაში. პირველი ქართული არაფორმალურ პოლიტიკურ გაერთიანებათა მასმედიისა და პროპაგანდის საშუალებები აფხაზებს ცალსახად ახასიათებდნენ როგორც მუსლიმებს, რომლებიც მოსურნენ იყვნენ სხვა ანტიქართულ ძალებთან გაერთიანებისა ისლამის მწვანე დროშის ქვეშ (**Bieliaia kniga Abkhazii 1993:15**); ხოლო ქართველთა მხრიდან გამოთქმული მოსაზრებები ყოვლად მიუღებელი და შეუწყნარებელია მავანთათვის, განსაკუთრებით კი მ. ლორთქიფანიძისა, რომელიც თურმე აფხაზებს წარმოაჩენს, როგორც ქრისტიანობის ბუნებრივ მტრებს დასავლეთ საქართველოში (ლორთქიფანიძე 1989; ლორთქიფანიძე 1990:50).

ეს ტენდენცია აფხაზების სხვებად მიჩნევისა განსაკუთრებით ძლიერი ყოფილა პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას მიმართებლობის პერიოდში (1990-2) (ვ. შნირელმანი 2000:58).

სამწუხაროდ, ამგვარი თვალსაზრისებითა და შეფასებებით, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო სიმართლესთან, აღრმავებენ უფსკრულს ქართველებსა აფხაზებს შორის, რომელთაც ერთმანეთთან საუკუნოვანი ურთიერთობა, ნათესაური ურთიერთობები და ტრადიციები აკავშირებთ და რომელიც აუცილებლად უნდა აღდგეს.

ჯეიმს კელასი, რომელიც ეთნიკურობისა და ნაციონალიზმის ერთ-ერთ ცნობილ მკვლევარად მიიჩნევა, თავის მონოგრაფიაში წერს, რომ „1989 წელს ინტერეთნიკური კონფლიქტები გაჩაღდა საქართველოში აფხაზებსა და ქართველებს შორის და მოლდავეთში მოლდაველებს, უკრაინელებს და რუსებს შორის. ამ კონფლიქტების მთავარი მახასიათებელი გახლდათ ის გარემოება, რომ ერთ-ერთი ეთნოსის ნაციონალიზმის აღორძინებამ მეორე მათგანის გარდაუვალი რეაქცია გამოიწვია. ქართველმა ნაციონალისტებმა რეალური მანდატით, რომელიც მათ გორბაჩოვის პოლიტიკის წყალობით მიეცათ - გაზრდილიყო ნაციონალურ რესპუბლიკათა ძალაუფლება, ხელი შეუწყვეს საქართველოს ეთნიკური ერთიანობის იდეის

განვითარებას და დააკინნეს სხვა ეთნიკური ჯგუფების წვლილი საქართველოს კულტურასა და ისტორიაში. მათ სურდათ ქართული ენა სახელმწიფო ენად ექციათ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მასშტაბები გაეზარდათ და მისი ფილიალი გაეხსნათ აფხაზეთის არაქართულ რეგიონში. ყოველივე ამან მძაფრი ნაციონალისტური რეაქცია გამოიწვია აფხაზთა მხრიდან, რომელთა ენა და კულტურა განსხვავდება ქართულისგან. ამგვარად, ქართული ნაციონალიზმის მოულოდნელმა აღმავლობამ პერესტროიკის პერიოდში დაარღვია ბალანსი ქართველებსა და არაქართველებს შორის“ (Kellas 2002:138).

სამაგიეროდ სამეცნიერო ლიტერატურაში არაფერია ნათქვამი რეგიონის გარუსების გეგმის შესახებ, რომელსაც რუსეთის იმპერია გეგმავდა: 1) ზღვის მხრიდან თურქეთის აგრესიის თავიდან აცილების მიზნით აფხაზეთიდან ქართველებისა და აფხაზების აყრის შესახებ და მათ ნასახლარზე რუსების, უკრაინელების, სომხების, ბერძნების, ბულგარელების, ესტონელების, გერმანელების დასახლების შესახებ; ზღვის სანაპიროზე კაზაკთა სამხედრო დასახლებების შექმნის შესახებ; 2) აფხაზეთში შეზღუდული რაოდენობით დატოვებული ქართველი და აფხაზი მოსახლეობისათვის იმგვარი იდეოლოგიურ-პოლიტიკური, სოციალური და ენობრივი პირობების შექმნა, რომელსაც სწრაფი ტემპით უნდა მოჰყოლოდა მათი ეროვნული თვითშეგნების შეცვლა და საბოლოო გარუსება. ამ მიზნით განსაკუთრებული როლი ეკისრებოდა ქართული ენის განდევნას ეკლესიიდან, განათლებისა და ინტერეთნიკური ურთიერთობის სფეროებიდან, აგრეთვე ქართველთა და აფხაზთა შორის მტრობა-დაუნდობლობის დანერგვას და სხვანი (გვანცელაძე 2000:118).

ერთ-ერთი ყველაზე ვრცელი გამოკვლევა, რომელშიც ფრიად საყურადღებო მოსაზრებებია გამოთქმული ქართული ნაციონალიზმის მნიშვნელოვანი კომპონენტის - ენის შესახებ ეკუთვნის ვივიენ ლოს, რომელიც კემბრიჯის უნივერსიტეტის ლექტორი, სიდნეის სასექსის კოლეჯის მკვლევარი და პოსტ-საბჭოთა ქვეყნების კვლევების პროგრამის წევრი გახლდათ. მან მიზნად დაისახა ენობრივ მითებთან დაკავშირებული არსებითი კონცეპტები გადმოეცა, გამოეკვლია მათი ისტორიული წანამძღვრები და მათი გამოყენება ქართველთა იდენტობის კონსტრუირებისა და განსაზღვრისას: „ჩვენ შუქი უნდა მოვფინოთ ქართული ნაციონალიზმის მნიშვნელოვან კომპონენტს და პირველი ნაბიჯები უნდა გადავდგათ ენობრივი მითების ინტეგრაციის, თანამედროვე კვლევებში ნაციათა ჩამოყალიბების საკითხებში (მე მინდა მადლობა ვუთხრა ბევრ ჩემს კოლეგასა და ქართველს, რომელთაც წვლილი შეიტანეს თავიანთი კომენტარებით ამ თავის წერისას. მე არ მინდა მათ პერსონალურად ვუთხრა მადლობა და სახელით მოვიხსენიო, რადგან ბევრი მათგანი არ გაიზიარებს, არ დაეთანხმება ამ თავში

გამოთქმულ მოსაზრებებს. მათ და სხვა ქართველებსაც ვთხოვ გაითვალისწინონ, რომ ეს თავი დაიწერა დასავლელი მკითხველისათვის, რომლის ინტერესები და მტკიცებულებები ძალიან განსხვავდება მათი, ქართველი კოლეგების ინტერესებისა და მტკიცებულებებისგან“ (Law, 2000:270).

ჩვენ კი ზემოთქმულს ქართველ მეცნიერთა ნაღვაწის გათვალისწინებით ამგვარ კომენტარს დაფურთავდით: **ქართველ მეცნიერთათვისაც კვლევისა და შეფასების იგივე ჩარჩო არსებობს, რაც დასავლელი მეცნიერებისთვის.**

მიუხედავად ავტორის სურვილისა, სრული სურათი წარმოაჩინოს იმ კუთხით, თუ რა როლს თამაშობს ენა ნაციონალური დისკურსისა და ნაციონალური იდენტობის ჩამოყალიბების პროცესში პოსტ-საბჭოთა პერიოდში, ავტორი აღნიშნავს, რომ „საქართველო შეიძლება დახასიათდეს როგორც ღრმად ენობრივი საზოგადოება. რაც შეეხება თანამედროვე ენობრივ სიტუაციას, საქართველო შორს არის ენობრივი ჰომოგენურობისგან: ამ ტერიტორიაზე ბევრ ენაზე ლაპარაკობენ. საკუთრივ ქართული, ტიტულარული და მოსახლეობის ნახევარზე მეტისთვის პირველი ენა, იბერიულ-კავკასიური ენათა ოჯახის ქართველურ (სამხრეთ კავკასიურ) შტოს მიეკუთვნება, მიუხედავად იმისა, რომ გეოგრაფიულად ის იმ ენებს შორისაა მოთავსებული, რომლებიც ინდო-ევროპულ და თურქულ ენათა ოჯახებს მიეკუთვნება. იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის უფრო შორეული კავშირები ბუნდოვანია, მიუხედავად იმისა, რომ შემოთავაზებულია ნათესაობის იდეა ბასკებთან და შუმერებთან უფრო ტიპოლოგიურ, ვიდრე გენეტიკურ საფუძველზე. ეს კვლევები კვლავ გრძელდება. რამდენი ადამიანი ლაპარაკობს ქართულად არც ისე ადვილი დასადგენია, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით ჩანს. სხვა ქართველურ ენებზე მოლაპარაკებმაც თავი ზოგჯერ შესაძლოა ქართულ ენაზე მოლაპარაკედ დააფიქსირონ. 1989 წლის აღწერით 3.78 მილიონი „ქართველია“ (მოსახლეობის 70 პროცენტი) დაფიქსირებული, დადგენილია, რომ „დაახლოებით ნახევარი მილიონი ადამიანი“ ახლო მონათესავე მეგრულ ენაზე ლაპარაკობს“ (Country Data – Georgia; Ethnologue Database 1996:271).

რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს ანექსიის შედეგად ქართულ ენას ჩაენაცვლა რუსული, როგორც ადმინისტრაციისა და ეკლესიის ოფიციალური ენა. რუსიფიკატორული პოლიტიკა ხორციელდებოდა მთელი მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში ქართულის ექსპანსიის ხარჯზე და აგრეთვე იმ ცდებით, რომ წაეხალისებინათ უმცირესობათა ენები ანბანების შექმნითა და ელემენტარული სახელმძღვანელოების შექმნით მეგრულ, აფხაზურ და სვანურ ენებზე (კიკვიძე 1959:139; Hewitt 1989:123-44). ბუნებრივია, ეს პროცესი ქართულის რუსული ენით ჩანაცვლებით უნდა დასრულებულიყო, რუსულის, როგორც მაღალი კულტურის ენისა. ქართველებმა ეს, რაც გასაკვირი არ არის, ქართული ენის

სტატუსის დასუსტებად და ქვეყნის გახლეჩის დასაწყისად მიიჩნევს (უიქია 1990). საქართველოს დამოუკიდებლობის ხანმოკლე პერიოდში (1918-21), საბჭოთა კავშირთან მიერთებამდე, გაქართველების პოლიტიკა მიმდინარეობდა საუკუნოვანი რუსიფიკაციის ცდების საპირისპიროდ: მხოლოდ ქართული იყო რესპუბლიკის ოფიციალური ენა, დაარსდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (1918), როგორც უმაღლესი განათლების მთავარი ქართული კერა.

1921 წლის შემდგომი წლები რუსულის აღდგენისა იყო დიდი სურვილი ქართველი კომუნისტებისა, აგრეთვე ინტელექტუალისა. სერგო ორჯონიკიძე, საქართველოს კომუნისტური პარტიის პირველი მდივანი ქართველებს შეაგონებდა, რომ რუსული იყო „არა ძალადობისა და წნეხის ენა“, არამედ ეს ეს იყო „ენა ოქტომბრის რევოლუციისა“.

კურსები იქნა შემოღებული რუსულისა და სომხურისა და რუსულისა და აზერბაიჯანულისთვის. ამ ზომებმა, საშუალებებმა აამაღლეს სტატუსი უმცირესობათა ენებისა და რუსულისა და დაამდაბლეს სტატუსი ქართული ენისა იმ ავტონომიურ რეგიონებსა და ადგილებში, სადაც უმცირესობები მნიშვნელოვანი რაოდენობით არიან წარმოდგენილნი. ცდები რუსულის სწავლების განვითარებისა მძლავრ წინააღმდეგობას წააწყდა საბჭოთა კავშირში. ეთნიკურმა კონფლიქტმა და უკმაყოფილებებმა ლინგვისტური დისკრიმინაციის გამო იმძლავრა 1970-იან წლებში (Solanchyk 1982:23-42; Parsons 1982:pp. 547-69, at pp. 556-7). 1978 წელს, როცა ცენტრალური მთავრობა მოსკოვში შეეცადა კონსტიტუციიდან ქართული ენის - როგორც სახელმწიფო ენის ამოღებას, თბილისში მძლავრი დემონსტრაცია გაიმართა ამის საწინააღმდეგოდ.

მუდმივმა დაძაბულობამ ცენტრის ცდების საპირისპიროდ გააძლიერა ქართველთა გრძნობები რუსებისა და სხვა უმცირესობების მიმართ იმგვარად, რომ 1988 წლის დეკემბერში დაიბეჭდა **ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამა**, რომელიც გადაამუშავებული ფორმით ოფიციალურად იქნა მიღებული 1989 წლის აგვისტოში. პროგრამა შეიცავდა ბევრ საშუალებას, სპეციალურად მოფიქრებულს ქართული ენის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად: ქართულის სწავლებას არაქართულენოვანი რეზიდენტებისთვის საქართველოში, სავალდებულო გამოცდას ქართულ ენაში ხელოვნების, თეატრის, მუსიკისა და ტექნოლოგიის ფაკულტეტების სტუდენტებისათვის, ქართული ენის სტილისტიკისა და ქართული ლიტერატურის ისტორიის კურსების შექმნას ფილოლოგიის ფაკულტეტის არაქართულენოვანი სექტორების სტუდენტებისათვის, ქართული ენის დღის დაწესებას (Pigolkin and Studenikina 1991:38-76). შესაძლოა ამ დებულებებმა გარკვეული როლი ითამაშა პოლარიზებასა და ორმხრივ დაძაბულობაში (Hewitt 1995: 14), რომელიც კიდევ უფრო დაიძაბა ზვიად გამსახურდიას

მთავრობის უკიდურესად ნაციონალისტური პოლიტიკის გამო, რომელიც ეთნიკური კონფლიქტით აისახა სამხრეთ ოსეთში, ხოლო შევარდნაძის მიმართველობის დროს ენობრივი პოლიტიკის სფეროში დაძაბულობით (Aves 1987-1990 (London: School of Slavonic and East European Studies, 1991; Jones 1992:73-96).

ენობრივი ურთიერთობები საქართველოში 1801 წლიდან მოყოლებული არასოდეს ყოფილა სწორხაზოვანი. ქართველთა და ეთნიკურ უმცირესობათა დამოკიდებულებები ერთმანეთს ენებთან ამბივალენტური და წინააღმდეგობრივია. პოსტსაბჭოთა პერიოდში ურთიერთობა საქართველოსა და რუსეთს შორის სწრაფად იცვლება. მთავარი კომპონენტი არის შიში იმისა, რომ ქართული ენა და მასთან ერთად ქართული იდენტობა კვლავ რუსული საფრთხის ქვეშაა. ანდრეი სახაროვმა საქართველოს პატარა იმპერია უწოდა. მისი აზრით, როგორც ოდესღაც რუსეთის მიერ იყო იგნორირებული ქართველთა უფლებები და მისწრაფებები, ასეთივე დამოკიდებულება აქვთ ქართველებს დღეს უმცირესობებთან თავიანთ სახელმწიფოში. ქართველთა შიში რუსების პირისპირ ძალიან მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რომელიც უმცირესობათა მიმართ მათ მიმდინარე ურთიერთობებზე აისახება. ქართველთა დამოკიდებულება და უმცირესობათა მიმართ გატარებული პოლიტიკა ხშირად პასუხია რუსების გამოწვევებზე. ენობრივ ურთიერთობათა უახლესი ისტორია ერთი მანიფესტაცია, ძალიან თვალსაჩინო და მნიშვნელოვანი ფაქტორია ქართული ნაციონალიზმისა, რომელიც თვითგანსაზღვრის პროცესში ჩართულია ირიბად პირდაპირ და ხშირად უმცირესობათა ნაციონალიზმის ექსპანსიით რუსეთისაკენ ავად მიმართული მზერით (Law 2000:172-173).

თანამედროვე ვითარების გათვალისწინებით დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას, რომ ენისა და იდენტობის მიმართების დისკურსი საქართველოს მაგალითზე კვლავ ბევრჯერ გახდება უცხოელ მეცნიერთა კვლევისა და მსჯელობის საგანი, ვიმედოვნებთ, რომ შემდგომში ამას საფუძვლად დაედება ობიექტური ვითარებისა და სანდო წყაროების გათვალისწინება და აგრეთვე მეცნიერული მიუკერძოებლობა.

დამოწმებული ლიტერატურა:

- ზ. ანჩაბაძე 1976 – Anchabadze Z.V. *Ocherk etnicheskoi istorii abkhazskogo naroda*, Sukhumi: Alashara, 1976 ;
- ზ. ანჩაბაძე . . . 1986 – Anchabadze Z. V., Dzidzaria G. A., Kuprava A. E. Aves 1991 – Aves J. *Paths to National Independence in Georgia, 1987-1990*, London: School of Slavonic and East European Studies, 1991;

- შ. ბერიძე 1988 – Badridze Sh. A. 'Nekotorye voprosy politicheskogo i sotsialno- ekonomicheskogo stroia abkhazskogo tsartsva' in G.D. Togoshvili (ed.), *Voprosy istorii narodov Kavkaza*, Tbilisi : Metsniereba, 1988.;
Author's field notes, Abkhazia, autumn, 1989;
Bielaia kniga Abkhazii 1993 - *Bielaia kniga Abkhazii : dokumenty, materially, svidetelstva, 1992-1993*, Moscow : Komissia po pravam chelovekam I mezhnatsionalnym otnosheniiam Verkhovnogo Sovieta Respubliki Abkhaziia, 1993;
თ. გვანცელაძე 2000 - გვანცელაძე თ. ენათა ფუნქციონირება პოლიეთნიკური რეგიონში მართვადი ენობრივი პოლიტიკის პირობებში, ქართველურიმემკვიდრეობა, ტ. IV, ქუთაისი, 2000;
Country Data – Georgia, section 'Ethnic Issues', accessed from the homepage of the Georgian parliament, version of 29 January 1996 (<http://www.parliament.ge>);
მ. გუნბა 1989 – Gunbba M. M. *Abkhaziia v pervom tysiacheletii nashey ery*, Sukhumi : Alshara, 1989;
Hewitt 1989 – Hewitt B. G. *Aspects of Language Planning in Georgia (Georgian and Abkhaz)*, in M. Kirkwood (ed.), *Language Planning in the Soviet Union*, London : Macmillan, 1989;
Istoriia Abkhazii, Sukhumi : Alashara, 1986;
ა.ჯიქია 1990 – Jikia A. *Sheteva k'artul enaze* [Attack on the Georgian language],
Sakhalkho ganat'leba, Tbilisi, 1990;
ს. ჯონსი 1992 – Jones S. 'Georgia: The Long Battle for Independence', in Miron Rezun (ed.), *Nationalism and the Breakup of an Empire: Russia and Its Periphery*, Westport, CT, and London: Praeger, 1992;
ს. ჯონსი 1993 – Jones S. F. 'Georgia: A Failed Democratic Transition', in Ian Bremmer and Ray Taras (eds.), *Nations and Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge : Cambridge University Press, 1993;
Kellas 2002 – Kellas J. G. *The Politics of Nationalism and Ethnicity, United Kingdom* : PALGRAVE MACMILLAN, 2002;
ა.კიკვიძე 1959 – Kikvidze A. *Sak'artvelos istoria XIX- XX ss.*, II, Tbilisi : Stalinis sakhelobis tbilisis sakhrlmtsipo universitetis gamomtsemloba, 1959;
ს. ლაკობა 1990 – Lakoba S. *Ocherki politicheskoi istorii Abkhazii* Sukhumi : Alashara, 1990;

- ს. ლაკობა... 1989 – Lakoba S. and Shamba S. «*Kto zhe takiie abkhazy?*», *Sovietskaia Abkhaziia*, 8 July, 1989;
Law 2000 – Law V. *Language myths and nation-building in Georgia in Nation-building in the Post-Soviet Borderlands*, Cambridge : Cambridge University Press, 2000;
- მ. ლორთქიფანიძე 1989 – Lordkipanidze M. D. 'Nekompetentnost' – v rang istiny?', *Zaria Vostoka*, 21 July, 1989;
- მ. ლორთქიფანიძე 1990 – Lordkipanidze M. D. *Abkhazy i Abkhaziia*, Tbilisi : Ganatleba, 1990;
- გ. პაიჭაძე 1988 – Paichadze G. G. 'Nazvaniie «Gruziia» v russkikh pismennykh istochnikakh', in G.D. Togoshvili (ed.), *Voprosy istorii narodov Kavkaza*, Tbilisi : Metsniereba, 1988.;
- Parsons 1982 – Parsons J. W. R. 'National Integration in Soviet Georgia', *Soviet Studies*, vol. 34, 1982;
- Pigolkin, Studenikina 1991 – Pigolkin A. S., Studenikina M. S. 'Republican Language Laws in the USSR: A Comparative Analysis', *Journal of Soviet Nationalities*, vol. 2, 1991;
- Shamba, Lakoba 1995 – Shamba S. and Lakoba S. «Narodnyi forum Abkhazii I iego tseli», in M. lu. Chumalov (ed.), *Abkhazskii uzel : dokumenty I materialy po etnicheskomu konfliktu v Abkhazii*, Moscow : Rossiiskaia akademiia nauk, Institut etnologii I antropologii, 1995;
- ვ. შნირელმანი 2000 – Shnirelman V. *National identity and myths of ethnogenesis in Transcaucasia* in Nation-building in the Post-Soviet Borderlands, Cambridge : Cambridge University Press, 2000;
- Solanchyk 1982 – Solanchyk R. *Russian Language and Soviet Politics*, *Soviet Studies*, vol. 34, 1982;
- რ. თოფჩიშვილი 2012 - თოფჩიშვილი რ. კავკასიის ეთნოლოგია, თბ., 2012;
- ს. ჭაავა 2009 - ჭაავა ს. იძულებით გადაადგილებულ პირთა ეთნიკური და ენობრივი იდენტობის საკითხები, სამაგისტრო ნაშრომი შესრულებულ ისოციოლინგვისტის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 2009.

Inga Goutidze

**DISCOURS SUR LE RQPPORT ENTRE LQ LQNGUE ET L'IDENTITÉ
GÉORGIENNES DANS LA LITTÉRQTURE SCIENTIFIQUE OCCIDENTQLE**

La problématique de l'identité est devenue une question capitale ces derniers siècles. La langue a toujours été considérée comme une des composantes essentielles de l'identité. Dans les conditions actuelles pluridisciplinaires et linguistiques qui tendent à se politiser, les questions portant sur le rapport entre la langue et l'identité, suscitent un grand intérêt.

La présente communication porte sur le discours traitant du rapport entre la langue et l'identité dans la littérature occidentale consacrée à l'espace postsoviétique.

De nombreux scientifiques géorgiens ont traité cette question sous des angles différents dans des ouvrages fondamentaux, revêtant une importance inestimable pour la nation et l'histoire de la langue. Cependant, ces derniers temps, les recherches portant sur le rapport entre la langue et l'identité deviennent rares. Encore plus rares sont les traductions en langues étrangères d'ouvrages de scientifiques géorgiens mettant en valeur la langue comme le marqueur le plus important de l'identité géorgienne. Ces traductions permettraient pourtant à des scientifiques étrangers de prendre connaissance de ces ouvrages.

Dans les ouvrages des scientifiques étrangers, les événements en cours en Géorgie, y compris les questions portant sur le rapport entre la langue et l'identité, sont interprétés de différentes façons. L'interprétation basée sur l'analyse des faits est toute à fait naturelle pour la science. Selon certains scientifiques étrangers, l'importance de la langue pour la définition de l'identité est exagérée. Souvent, dans leurs ouvrages scientifiques, il est indiqué écrit pour le lecteur occidental. Cependant, une analyse scientifique qui se base sur des sources fiables et un jugement argumenté devraient être accessibles à tous.